

Alexandru Boboc

Cultură modernă și „tradiție de cultură”, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2008, 176 pp.

„«Cultura modernă» — o sintagmă cu drept de cetate în limbajele criptice și în cele de comunicare —, circulă azi într-o polisemie ce cu greu ar putea să fie stăpânită. Dar spațiul de acțiune se poate (convențional) delimita: de la sensul de cultură a unei epoci (modernitatea) și până la forme aduse de post-modernitate pentru a-și marca opoziția față de «clasic» (structural culturii epocii moderne, dar nu numai!)”. Cu afirmarea acestui obiectiv, deloc ușor, asumat în „Cuvântul înainte”, își deschide Alexandru Boboc cartea despre parcursul filosofic și antropologic al culturii, așa cum a fost ea interpretată începând cu modernitatea, în sensul creației valorice armonizate cu o tradiție pe care o resemnifică.

Pentru a-și îndeplini sarcina propusă, autorul își conduce discursul pe direcția unor mari teme filosofice, revăzute în lumina experienței de o viață a cărturarului, ceea ce îi permite, prin intermediul distincțiilor conceptuale și al contextualizării acestora, o reconstrucție proprie într-un domeniu atât de vast și, în același timp, atât de „familiar” condiției umane, cum este acela al culturii.

Mai întâi, în *Introducere*, Alexandru Boboc prezintă „Conceptul de «diferență ontologică» și reconstrucția modernă în filosofie”, cu o îndelungată tradiție, înrădăcinată în antichitate și adusă în „prezentul” modern și postmodern prin Heidegger, N. Hartmann, Constantin Noica, mereu reinnoită prin remodelarea problemei „faptului gândirii” care presupune unitatea duală a gândirii în afirmare („fapt”) și „gândirea ca gândire”, axele diferenței și identității (p. 20).

Capitolul I, „Simbol și formă în gândirea modernă” pornește de la examinarea gândirii kantiene care, potrivit concluziei profesorului Alexandru Boboc, concordantă cu aceea a cercetătorilor de specialitate, are drept temă majoră „spiritul uman, creator în mod autonom” și prin această putere de creație, „o imagine a lui Dumnezeu”, idee ce străbate întreaga operă a filosofului din Königsberg, de la teoria științei și a moralei, până la teoria esteticii, filosofia istoriei, a religiei. Studiul este adâncit prin examinarea „filosofiei formelor simbolice” elaborată de Ernst Cassirer în prelungirea filosofiei kantiene, potrivit căreia toate domeniile în care se manifestă spiritul uman (cunoaștere, artă, mit, religie etc.) reprezintă „configurații simbolice”. De aici este dedus „principiul fundamental al gândirii critice, anume principiul «primăritului» funcției față de obiect” care „capătă, în fiecare

domeniu particular, o nouă formă (*Gestalt*) și cere o fundamentare de sine stătătoare” (p. 23). „Cheie” cu ajutorul căreia pot fi deschise ușile tuturor formelor culturii, simbolul își configurează propria lume, ca „sistem simbolic” orientat antropologic.

Acest sistem specific uman este un fel de alternativă metafizică în cadrul căreia, făcând abstracție de conținutul propriu-zis (religios, artistic, teoretic), luând în considerare numai forma, caută posibilitatea lucrului care se găsește deasupra tuturor acestor forme, „lucrul” gândirii, în identitatea și diferența lui, situație ontologică pe care simbolul, în dramatica încheștare dintre semn și semnificație, dintre conținut și referent, dintre vizibil și invizibil, o redă atât de bine, cu ajutorul interpretului. Acesta din urmă caută „Ideea”, altfel spus „taina adâncă a ceea ce a survinut ca «formă» în universul creației umane” (Dilthey), „sensul formei, ca formă a universalității (...) Ceea ce e, într-adevăr, greu comprehensibil” (p. 40).

Această mărturie filosofică onestă în socratismul ei...postmodern, este o bună trecere spre lumea valorilor, înfățișată în capitolul II, intitulat „Valoare și normă în orizontul filosofiei culturii”, unde fenomenologiei valorilor îi este consacrat un spațiu bine meritat, căci „ideea diferențierii straturilor esențiale ale vieții emoționale, straturi cu o inegală valoare morală” (la Max Scheller) ca acte care țin de persoană conduce cunoașterea spre „o «intuiție emoțională» în care se relevă valoarea a ceva numai printr-o persoană determinată, reală, singura «substanță» de care se leagă tot ce înfăptuiește individul ca ființă umană” (p. 54). Pe acest fond sunt posibile „logica valorii” și „preferința normativă”.

Capitolul III, „Cultură și «tradiție de cultură» în programul «concepției activiste» a culturii”, îi este consacrat operei lui Tudor Vianu, care în sinteză „realizează o integrare, bine particularizată, a modelărilor moderne ale idealului cultural, îndeosebi idealul clasic al omului și idealul romantic” (p. 85).

În capitolul IV, „Stil și stiluri în cultura modernă”, sunt analizate „clasicul” și „modernul” în perspectiva filosofiei culturii, „cultura clasică” și clasicul în muzică, cultura și spațiul poetic, universul poetic eminescian. Dacă, invocându-l pe Blaga, „Creația culturală este... o plasmuire a spiritului omenesc... de natură metafizică și de intenții revelatorii și poartă constitutiv o pecete stilistică”, distincția esențială (discutată de Edgar Papu), care își va lăsa amprenta

în acest orizont, este aceea dintre clasic drept „formă închisă” și baroc și romantic drept forme deschise (p. 104).

Capitolul V, „Metaforă și mit în sistemul formelor culturii”, îi are ca protagoniști pe Platon, Aristotel, Vico, Herder, Goethe, Cassirer, Blaga, Eliade, Vianu, Ricoeur. Cu ajutorul acestuia din urmă, se poate urmări „îndeosebi modul în care metafora se află «în slujba funcției poetice, prin care limbajul se despoaie de funcția sa de descriere directă pentru a atinge nivelul mitic, unde funcția sa de a descoperi este în sfârșit eliberată»” (p. 139).

Ultimul capitol al cărții, consacrat „Culturii și comunicării”, aduce în discuție un subiect foarte actual, dezvoltat prin referire la „Limbaj și timp în comportamentul uman și în comunicare” și la „Pluralism valoric și comunicare în lumea de azi”. Aici, prin Husserl, aflăm că, spre deosebire de timpul cosmic, „«Timpul fenomenologic» se situează în orizontul «conștiinței» înțeleasă intențional: conștiința a ceva («*Bewusstsein von etwas*», care este în principal «conștiință a timpului» (*Zeitbewusstsein*)). Oricât ar părea de paradoxal, acest timp fenomenologic atinge și dimensiunea socializantă a comunicării, căci limbajul și timpul sunt asociate sub dimensiunea comprehensivă a „solidarizării dintre limbaj și discurs în

modalitatea determinată a co-prezenței vorbitorului cu «celălalt» ca premisă și mijloc de comunicare” (p. 162).

Și pentru ca toate acestea să se oglindească în sensul lor comunicativ împlinit în deschidere, „În loc de *Încheiere*” putem citi interviuri acordate de academicianul Alexandru Boboc în intervalul 2003-2005. Din acestea, spicuim un răspuns dat jurnalistei Doina Cernica, la Suceava, în 2003: „Specializarea aceasta, din epoca contemporană, inclusiv a disciplinelor filosofice, a generat o asemenea diversitate, încât se pune problema integrării într-un discurs. Problema unei sinteze. Or, asta nu se poate să o facă decât un cap filosofic sau anumiți oameni cu înzestrare filosofică, oameni care să cunoască și istoria, și să poată construi o asemenea sinteză. Cred că un îndemn al celebrului psiholog Wilhelm Wundt de la începutul secolului XX se justifică și astăzi. Filozofia este o operă de sinteză a cunoștințelor cărora le dă o formă cu dublă valență. Cu valență de cunoaștere, care să satisfacă, așa cum spunea el, și exigențele minții, dar și nevoile inimii. Asta-i epoca!”.

Iar cartea de față îndeplinește, după părerea noastră, aceste criterii păstrătoare ale umanității, câtă va mai fi rămas în această lume a plusvalorii ce frizează absurdul.

Lorena Păvălan Șuparu

Carmen Diaconescu

Idei și mentalități în Europa modernă, București, Editura Pro Universitaria, 2009, 143 pp.

În cuprinsul edificatoarei cărți semnate de Carmen Diaconescu, *Idei și mentalități în Europa modernă*, se află rezultatele unei cercetări fundamentale a cărei importanță și actualitate, pe cât de pasionată și constantă, pe atât de sobru expusă, respiră în fiecare pagină și devine vizibilă ca ansamblu în ordinea subiectelor relevante din punctul de vedere al autoarei: „Introducere: concepte ale unității și diversității culturale”; „Mentalitățile și istoria lor”; „Modernitatea. Modalități de definire și caracteristici”; „Prefigurarea caracteristicilor modernității în Renaștere”; „Reforma și contrareforma. Premisele pluralismului religios și ale spiritului de toleranță”; „Principalele tendințe în cultura secolului al XVII-lea”; „Formarea spiritului științific modern. Raționalismul”; „Progresele modernității în Epoca Luminilor”; „Modernitatea deplină a secolelor XIX și XX”; „Individualismul în doctrine și mentalități din secolele XIX și XX”.

Conținutul elevat al lucrării și tonalitatea discretă impun cititorului și recenzentului un prim grad al exercițiului interpretativ concis, preocupat în primul rând de restituirea cât mai fidelă cu putință a intențiilor autoarei. Astfel, în primul rând trebuie spus că introducerea oferă distincția conceptuală dintre „paradigmă”, „epistemă” și „stil cultural”, semnificând toate ideea unității de creație într-un timp și un spațiu anumite, dar cu conotații diferite, capabile, fiecare în

parte, să aducă un spor de claritate în sesizarea specificității substratului ideal al manifestărilor culturale. În timp ce paradigma exprimă „configurații de idei și credințe, mituri și elemente de cunoaștere empirică, valori și norme care, laolaltă, ajută oamenilor, în anumite perioade istorice și contexte sociale, să experimenteze și să controleze propria lume într-un mod comod” (Elmer Hankiss), epistemele, în accepțiunea consacrată de Michel Foucault, „sunt structuri sincronice orizontale care reprezintă stratul profund, unitar și unic al cunoștințelor dintr-o perioadă istorică dată” (cum ar fi Renașterea, clasicismul și modernismul), iar stilul cultural, în formula percutantă a lui Lucian Blaga, este expresia „unei constelații de factori structurați la nivelul inconștientului în matrici stilistice” (pp. 7–11).

Pe această bază teoretică autoarea poate afirma că mentalitățile intră într-o altă logică decât aceea a conceptelor de mai sus, iar istoria lor, „ca orice istorie”, „își caută surse adecvate”. Acestea, configurând „noua istorie”, spre deosebire de cea „tradițională” se află într-un „câmp aproape nelimitat” din care fac parte „comportamente, atitudini, mediu construit, creații spirituale”, grăitoare „despre felul în care oamenii își reprezintă lumea și locul lor în lume” (p. 16). Sursele privilegiate în studiul mentalităților sunt: documente despre comportamente paroxistice sau

marginale, documente ale imaginarului proprii literaturii, artelor plastice, muzicii, documente de tip etnografic. Apărută oarecum „ca o reacție la istoria ideilor“, istoria mentalităților interacționează cu un context cultural mai larg, cuprinzând „nebuloase mentale“, ireductibile la „automatisme greu de înțeles și explicat“ (p. 21).

De aceea, studiul mentalităților este proiectat de autoare pe acela al modernității (deopotrivă sociale și estetice), generatoare de schimbări proprii proceselor de „mobilizare“, „diferențiere“ și „laicizare“ (Raymond Boudon) (p. 33), prefigurate în Renaștere. Elementele prin care acesta se impune sunt: o nouă viziune asupra timpului, cultul vieții active, reorientarea cercetării spre știință, afirmarea individului, a personalității active, a artistului (Jacob Burckhardt, Philippe Ariès, Georges Duby, Matei Călinescu) (pp. 40-41). Proprii modernității sunt de asemenea pluralismul religios și spiritul de toleranță, legate de Reformă, „una dintre sursele esențiale ale modernității europene“ (p. 49). Acestea li se adaugă formarea spiritului științific modern, desăvârșit prin raționalism, model consacrat în cultura secolului al XVII-lea (p. 89) definit prin: afirmarea rațiunii drept criteriu al cunoașterii, înțelegerea matematicii drept cunoaștere desăvârșită, principiul obiectivității în fundamentarea paradigmei științifice, „cultivarea rațiunii ca facultate critică și ca temelie al modului de viață“ (p. 91). Iar în ipostaza de om rațional și implicit eliberat prin propria-i normă, „individul devine termenul central al liberalismului, într-un context în care mai figurează termeni precum proprietate, libertate, comunitate, toleranță, binele public, încredere etc.“.

Spiritul acesta, definind ceea ce s-a numit „epoca Luminilor“, în mișcarea pe care Kant o atribuia rațiunii, libertății de gândire, maturității intelectuale (p. 111), dezvoltă în epocă, printre altele, tema generală a istoriei și progresului, precum și idei politice potrivit cărora, întemeiată în dreptul natural, guvernarea are drept ideal „o societate democratică și liberală,

care ar trebui să echilibreze încrederea în rațiune și spiritul de toleranță, să asigure respectarea drepturilor naturale ale omului (proprietatea, libertatea, recunoașterea meritului personal etc.), să realizeze un cadru de manifestare liberă și să asigure securitatea individului“ (pp. 112-123).

Astfel este întemeiată politica modernă „ca activitate a statului care ține de lege în tot ce înfăptuiește“ (Jacqueline Russ) (p. 123) și se pun bazele modernității depline a secolelor XIX și XX, marcate de doctrinele și mentalitățile individualismului. Acestea din urmă se manifestă în planul ontologic al realității sociale, în planul gnoseologic al cunoașterii vieții sociale și în planul politic și moral în care individul apare drept „principiu de inteligibilitate și justificare a faptelor umane“ (pp. 129-130).

Actualitatea temei individului în abordarea specificului vieții sociale și culturale, a mentalităților și ideilor specifice epocii pe care o trăim, aceea a „individului rege“ (p. 139), prezent în dezbaterile ce-i angajează pe liberali și comunitarieni, reprezintă și aspectul care încheie volumul realizat de Carmen Diaconescu.

Spațiul livresc aerisit, în care densitatea bibliografică pe care este construită lucrarea se resoarbe în amplitudinea orizontului deschis și se pliază pe eleganța formulărilor, devine pentru cititor un mediu al reminiscenței, cel puțin în două sensuri: acela general al condițiilor întemeietoare ale „ființei“ europene la care participă nu numai cetățenii continentului, dar toți cetățenii lumii formați în spiritul valorilor și mentalităților pe măsura cărora omul, prin aparențele istorice, își contemplă esența; și acela particular, al memoriei personale a celor care citind această carte recunosc vocația pedagogică și formatoare a autoarei, probată și în cadrul Institutului nostru, cu ani în urmă, când coordona Laboratorul de filosofie politică. Bucuria regăsirii este cu atât mai mare, cu cât „ocazia“ acesteia este o carte atât de necesară pentru o societate ce aspiră la civilizație.

Lorena Păvălan Stuparu

James D. Gwight, Richard Z. Stroup, Dwight R. Lee

Liberalismul economic. O introducere, traducere de Dragoș Paul Aligică și Costel Stavarache, București, CODI Humanitas, 2008, p. 161

Gândirea economică, în conexiune directă cu filosofia și experiența politică și socială acumulate, a înregistrat profunde evoluții, impuse de transformările pe care le-a traversat societatea și, în egală măsură, de noul orizont al aspirațiilor umane. În acest context, liberalismul economic, apreciat ca fiind una din ipostazele principale prin care se exprimă liberalismul ca sistem inconfundabil de valori și principii politice, a cunoscut și el o serie de schimbări în pas cu cerințele și prioritățile timpului. Raportat la zilele

nostre, acest tipar liberal încorporează elemente noi care solicită exigența înțelegerii spiritului liberal, „prin apelul la contextualizarea socială și culturală a omului modern“.

Cartea *Liberalismul economic. O introducere*, chiar prin titlul ales, nu s-a dorit a fi un tratat sau manual, ci mai degrabă un prilej de noi dezbateri pe o temă care reclamă apelul la un aparat conceptual bine definit și recunoscut și la un dialog constructiv și nu unul încărcat de prejudecăți sau resentimente. Tema

sau obiectivul central este prezentarea logicii economice a gândirii constituționale, logică pe care se structurează și noua disciplină răsplătită cu un meritoriu Premiu Nobel, „Economia politică constituțională”. Subsumate acestui obiectiv principal sunt cele trei părți ale cărții, care, într-o manieră concisă, dar foarte limpede, prin exemplele folosite, abordează teme ce acoperă, într-un fel, nu doar viziunea generală a liberalismului economic, ci și perspectivele actuale de rezolvare a problemelor prezentului. Aceste trei părți ale cărții tratează: fundamentele gândirii economice, sursele progresului economic și statul și funcțiile sale economice.

„Fundamentele gândirii economice”, titlul generic al primei părți, readuce în atenția noastră subiecte cunoscute și dezbătute de specialiști, dar și foarte actuale prin impactul asupra dinamicii economice a societății și asupra perspectivelor ei de evoluție și transformare. Așadar, pentru a fi corect înțelese și apreciate logica și implicațiile practice ale principiilor economice liberale, autorii pun în discuție, pe de o parte, probleme și erori legate de comportamentul economic al indivizilor, iar, pe de altă parte, probleme privind măsuri economice menite să promoveze creșterea profiturilor și a bunăstării oamenilor, gestionarea optimă a resurselor și aplicarea eficientă a politicilor de corectare și redresare economică.

Analiza comportamentului economic al indivizilor pune accentul pe faptul că principiul fundamental al comportamentului uman liber, în acord cu regulile comune acceptate („reguli ale jocului”), stă la baza deciziilor indivizilor și nu reglementări sau măsuri coercitive ale vreunei autorități. Concret, susțin autorii, la nivelul agenților economici individuali sau de grup, stimulentele materiale și nemateriale influențează comportamentul lor economic într-un sens pozitiv și previzibil (p. 26). Fiind raportat la raționalitatea care dă expresie structurii motivaționale (motorul acțiunii), comportamentul indivizilor reflectă, astfel, fireasca propensiune a omului către eficientizarea continuă a activităților derulate.

În egală măsură, analiza comportamentului economic trimite la principiile care vizează domeniul disputat al resurselor, evaluarea eficienței activităților (a profitului), prin raportarea costurilor de producție și comercializare la beneficii, activitățile de comerț și liber schimb, ca perspectivă de creștere a avuției generale și, nu în ultimul rând, principiul cunoscut al „mâinii invizibile” sau prețul pieței libere care „armonizează interesul personal cu bunăstarea generală” (p. 52).

Partea a doua a lucrării analizează sursele principale ale progresului economic, surse structurate, în esență, în jurul proprietății private și al dreptului de proprietate apărut și exercitat ca drept de utilizare și drept de transfer. În acest sens, trebuie amintit faptul că, pentru gândirea liberală, în general, proprietatea privată, raportată la individ, este indisociabilă de libertate (este sursa și garanția libertății), iar pentru comunitate sau oricare altă formă de asociere angajată

în diverse acțiuni, este condiția necesară a eficacității economice pe termen lung. În susținerea acestei teze, autorii amintesc câteva motive majore care justifică apărarea proprietății private. Acestea se referă la: administrarea chibzuită, exploatarea productivă în sensul sporirii veniturilor, utilizarea eficientă a resurselor în beneficiul propriu și al celorlalți (producători depind de nevoile lor) și folosirea rațională și echilibrată a resurselor, în perspectiva epuizării lor în viitor (p. 64).

Fără a fi prizonierii clișeelelor, autorii acestei lucrări trec în revistă o serie de măsuri pe care le consideră favorabile progresului economic, precum: încurajarea piețelor concurențiale în direcția stimulării inovației și a utilizării eficiente a resurselor, restrângerea intervenției statului (se menține încă dilema stat minimal – stat activ), orientarea capitalului spre proiecte productive și de creștere a avuției generale, stabilitatea monetară, reducerea impozitelor și asigurarea comerțului liber. Fiecare măsură în parte sau în conexiune cu alte măsuri contribuie la creșterea performanței economice și permite libertatea economică, considerată cheia și premisa fundamentală a progresului economic.

Secțiunea finală a cărții este consacrată abordării statului și a funcțiilor sale economice. Considerat drept forma instituțională a puterii, statul liberal invocat este statul implicat, dar cu puteri limitate din tradiția liberalismului clasic, apărător al ordinii și garantul respectării drepturilor indivizilor. Altfel spus, departe de a fi un „mecanism corectiv”, este statul minimal, opus statului bunăstării, cu două funcții esențiale, potrivit concepției lui James M. Buchanan: funcția protectivă, ce asigură cadrul legal de securitate și ordine și funcția productivă care implică furnizarea de „bunuri publice”, disponibile pentru toți. Prin acțiunile productive ale statului, comunitățile beneficiază de parametrii globali ai bunăstării, evoluând în direcția eficienței economice (p. 114).

Totuși, în domeniul producerii și distribuirii bunurilor și serviciilor, statul nu poate evita costurile aferente de realocare a resurselor sau costul „sarcinii extensive” raportat la acțiuni de aplicare a legislației fiscale sau la acțiuni neprofitabile, abandonate pe parcurs. De asemenea, se ridică și noi probleme acutizate astăzi, cum sunt: problema deficitului bugetar, devenit „un mod de a fi al statelor moderne”, problema sărăciei, nerezolvată prin politica redistribuirii, sau problema planificării centralizate, cu toate consecințele negative pentru producție și piață.

Aceste probleme analizate, ca și cele legate de concurența sau contradicția dintre sectorul public și cel privat, dintre procesul politic și progresul economic, conduc la o singură concluzie logică, prezentă în finalul cărții: factorii politici, cetățenii și burocrăția guvernamentală trebuie să conlucreze pentru a susține progresul economic. Acest lucru presupune „restaurarea spiritului, aparatului intelectual și doctrinei guvernării limitate”, a statului de drept și a guvernării eficiente și nu domnia necondiționată a majorității (p. 157).

Adela Deliu